

POLJOPRIVREDNO OBITELJSKO GOSPODARSTVO – OBNOVA I PREPOROD HRVATSKOG SELA

AGRICULTURAL FAMILY HUSBANDRY RECONSTRUCTION AND REVIVAL OF THE CROATIAN VILLAGE

B. Martinović, A. Krpeljević, J. Martinić, I. Žugec

UVOD

Kod nas se već duže vrijeme piše i radi na transformaciji krupnih socijalističkih poljoprivredno-industrijskih kombinata kako bi se osnovala manja poljoprivredna obiteljska gospodarstva (P.O.G.).

Proces privatizacije i pretvorbe u punom je tijeku, no ima primjera lutanja, zloupotreba, ali i raspada nekih sustava. Mišljenja su da bi u svakom slučaju velike i uređene kombinatske površine morale ostati i ne bi se smjele usitnjavati, nego bi se ta nova gospodarstva grupirala na bivšim blokovima, na površini većoj od 50 ha.

O našim prilikama u Slavoniji, Baranji i dijelu Srijema, o problemu agrara, pisalo se već dosta ranije (Martinović B. još 1991. godine, Martinović, B. i Krpeljević A. 1995. godine i Martinović, B., Krpeljević A. i Martinić J. 1996. godine).

Ovom prilikom cilj nam je sumirati i aktualizirati neke probleme, te dati neke nove smjernice za uspješniji politički rad u agraru. Naime, ulazimo u mirnodopsku fazu izgradnje naše domovine, osobito procesima mirne reintegracije hrvatskog Podunavlja. Osim toga, neke su mjere i procesi u tijeku realizacije i nose sa sobom nepredviđene i nepoželjne posljedice. Želimo ovime dati svoj doprinos poboljšanju stanja u agraru.

POJAM POLJOPRIVREDNOG OBITELJSKOG GOSPODARSTVA (P.O.G.)

Opća definicija

Poljoprivrednim obiteljskim gospodarstvom smatramo osnovnu proizvodno-ekonomsku jedinicu, koja obuhvaća takvu strukturu poljoprivredne proiz-

vodnje, kao i veličinu posjeda što omogućuje opstanak, razvoj i unosno poslovanje, te puno zapošljavanje svih članova obitelji (u prosjeku tri generacije - djed, sin, unuk sa suprugama i pripadajućom prinovom).

Veličina posjeda, struktura i obim proizvodnje moraju osigurati minimum samostalne reprodukcije, ali i daljnjeg razvoja gospodarstva pripadajuće obitelji, u ovisnosti o specifičnim granama djelatnosti ili njihovom kombinacijom. Na primjer, grube kalkulacije pokazuju da čisto ratarsko gospodarstvo s glavnim proizvodima kukuruzom i pšenicom, ne može opstati na manje od 50 ha, povrtlarsko gospodarstvo s ljekovitim biljem treba najmanje 10-15 ha, voćarstvo ili vinogradarstvo još manje (nekoliko ha), a da proizvodnja mlijeka ne može biti rentabilna s manje od 10 muznih krava itd.

U svezi grana proizvodnje na području naših županija, držimo da postoje uvjeti za gotovo sve vrste proizvoda kontinentalne Hrvatske s naglaskom na ratarstvu uz odgovarajući broj stoke, sa strogim razgraničenjem gradskog, prigradskog i ostalog teritorija.

Na kraju kada je riječ o poljoprivrednim obiteljskim gospodarstvima, valja istaći naše tri osnovne različitosti:

- a) Čisto poljoprivredna obiteljska gospodarstva (ratarstvo, stočarstvo itd.);
- b) Mješovita gospodarstva s dopunskim poljoprivrednim djelatnostima (manji voćnjak, povrće, male mljekare, perad, pčele, turizam itd.).
- c) Povremena - vikend proizvodnja samo za potrebe obitelji.

OSNIVANJE POLJOPRIVREDNOG OBITELJSKOG GOSPODARSTVA (P.O.G.)

Smatramo da postoji više načina stvaranja poljoprivrednih obiteljskih gospodarstava, a mogu se istaći sljedeći:

1. Darovnicama predsjednika Republike Hrvatske našim braniteljima, lakšim invalidima, kao i obiteljima poginulih ili nestalih u domovinskom ratu.

2. Da postojeća obiteljska gospodarstva koja su uspjela opstati unatoč antiagrarne seoske politike na našim prostorima, mogu osmišljenom agrarnom politikom uvećati svoj posjed do optimalnih površina.

To je moguće bilo povratkom oduzete imovine, bilo dokupom ili zakupom (najam) zemlje od onih koji se ne mogu ili se ne žele više baviti poljoprivrednom proizvodnjom, iznajmljivanjem od bivših kombinata.

3. Da postojeći PIK-ovi, tj. društvena vlasništva osmišljenom transformacijom prema manjim, ali profitabilnim jedinicama stvore osnovu za dioničarska društva, ili neki drugi vid privatizacije, a sve skupa prema krajnjem cilju da se polagano, a prema mogućnostima sela i seljaka osnivaju poljoprivredna obiteljska gospodarstva.

PRIJEDLOZI ORGANIZACIJSKO-STRUČNO-POLITIČKOG ZNAČAJA

1. Konačno smo dobili Zakon o denacionalizaciji, tj. Zakon o naknadi za imovinu oduzetu za vrijeme jugoslavenske komunističke vladavine. Predlažemo njegovu što bržu realizaciju, tj. da se zemlja (tlo) što prije vrati bivšim vlasnicima, odnosno sada novim plodouživateljima na uspješno i stručno korištenje.

2. Dio bivših PIK-ova, sadašnjih dioničkih društava po slobodnoj procjeni oko 30-50% uživanih površina, u 2-4 i duže godina polagano vraćati bivšim vlasnicima tj. onima koji mogu nabaviti novu mehanizaciju i gospodarske zgrade uz mogućnost dobivanja povoljnih kredita. Za one pak vlasnike, koji to ne mogu ili ne žele, Zakon je predvidio druga rješenja (dionice i ostalo).

3. a) Poljoprivredni institut u Osijeku vuče porijeklo iz davne 1877. godine, kada je osnovano prvo pokušalište u Osijeku. Godine 1916. postaje "Agrokulturno kemijski zavod", a od 1961. godine "Zavod za unapređenje poljoprivrede", danas je to Poljoprivredni institut koji je sa svojim znanstvenim i stručnim kadrovima odigrao veliku i pozitivnu ulogu kod osnivanja Visoke poljoprivredne škole, gdje su isti kadrovi bili jezgra profesorskog tima, a škola je kasnije prerasla u Poljoprivredni fakultet i dio Sveučilišta u Osijeku.

Poljoprivredni institut je bio tada, a i sada je nositelj znanstvenog rada u selekciji bilja, sjemenarstvu, agrotehnici, kao i širenju znanosti u praksi, tj. proizvodnji bilo na bivšim PIK-ovima, bilo u poljoprivrednim zadrugama ili kod naprednih seljaka rekordera u proizvodnji pšenice, kukuruza itd.

Potrebno je omogućiti da Institut sadašnje površine poveća radi:

- a) znanstveno-istraživačkog rada na selekciji bilja;
- b) sjemenske proizvodnje, visokih kategorija sjemena (linije, elite, original itd.);
- c) proizvodnje sadnica u voćarstvu, kao i proizvodnje voća za tržište;
- d) stočarske proizvodnje koju je potrebno obnoviti za praksu studenata s fakulteta i đaka iz srednje škole. Osim toga, nezamislivo je da takva ustanova nema stočarske proizvodnje.

Stočarska grana morala bi uživati pomoć Ministarstva poljoprivrede, kao i Ergele u Đakovu.

3. b) U daljnjoj potpori razvitku poljoprivrede našeg područja značajno mjesto valja uz Poljoprivredni institut, dati Poljoprivrednom fakultetu Osijek, koji je 1995. godine proslavio 35. obljetnicu uspješnog djelovanja, ne samo u izobrazbi mladih kadrova, već i na području istraživanja, izradi projekata, promociji međunarodne suradnje, te u nizu drugih stručnih i znanstvenih djelatnosti.

Ovaj je fakultet započeo djelovati kao Visoka poljoprivredna škola, da bi prerasla u Poljoprivredno-prehrambeni tehnološki fakultet, koji se 1980. godine razdvaja na svoja dva osnovna dijela: Poljoprivredni i Prehrambeno-tehnološki.

Poljoprivredni fakultet obrazuje stručnjake u dva stupnja (VII. tj. četverogodišnje i VI tj. dvogodišnje školovanje sa smjerovima:

- a) ratarstvo
- b) stočarstvo
- c) poljoprivredna mehanizacija koja je smještena u Vinkovcima
- d) opći smjer koji je otvoren 1996./1997. godine

4. Poljoprivredno dobro "Belje" d.d. održati kao uzorno gospodarstvo radi proizvodnje i dorade sjemena i kao poligon poljoprivredne znanosti Republike Hrvatske. Poligon bi djelovao u okviru Sveučilišta "Josip Juraj Strossmayer" u Osijeku, a vodio bi ga Poljoprivredni fakultet u Osijeku, ali bi bio otvoren svim znanstvenim i stručnim poljoprivrednim institucijama u zemlji i izvan granica naše zemlje.

5. Smatra se neophodnim da sve poljoprivredne škole (srednje i visoke) imaju svoja poljoprivredna dobra, kao i odgovarajuću stoku, gdje bi uzgajale sve vrste ratarskog bilja, voća, vinove loze, povrća itd. radi školovanja svojih učenika, budućih nositelja proizvodnje u poljoprivrednim obiteljskim gospodarstvima.

Rečeno vrijedi istaknuti iz još jednog razloga, naime, tijekom 1996. godine izrađeni su novi nastavni planovi za agronomske fakultete i škole, u kojima je stručna praksa zanemarena, spominje se kao alternativna, obavlja se bez vidljivog organizacijskog oblika i načina njezinog provođenja.

Smatramo da takav pristup valja što prije izmijeniti, tj. da đaci i studenti tijekom obrazovanja imaju proizvodnu praksu.

Razumljivo je da to školsko dobro, odnosno ekonomija sa stočarstvom ne može ekonomski poslovati tj. biti rentabilno, te mora od države dobiti odgovarajuću potporu.

Nije na odmet prisjetiti se mnogih generacija đaka iz Križevačke poljoprivredne škole, koji su unaprijedili poljoprivrednu proizvodnju u Hrvatskoj, a glavna im je bila odlika da su uz teoriju svladali i proizvodnu praksu.

Studenti Agronomskog fakulteta iz Zagreba i Poljoprivrednog fakulteta u Osijeku svoj bi jednogodišnji staž nakon diplomiranja obavljali na Poljoprivrednom institutu u Osijeku (sjemenskom dobru), na "Belju", IPK Osijek, VUPIK-u i još nekim većim poljoprivrednim dobrima tj. dioničkim društvima, gdje bi posebno zaduženi stručnjaci - izabrani od Ministarstva poljoprivrede ili školstva vodili brigu o uvođenju studenata u proizvodne procese, kako bi sutra mogli obavljati svoje radne zadatke.

Za preporučiti je da se u sastavu postojeće srednje Poljoprivredne škole u Osijeku za Osječko-baranjsku županiju na bivšem poljoprivrednom dobru Erdut (sada dio IPK Osijek d.d.) osnuje poljoprivredna škola voćarsko-vinogradarskog smjera (s internatom).

6. Stvaranjem novih poljoprivrednih dioničkih društava samo od "jezgri" bivših kombinata, stvorila bi se mogućnost napuštanja onih zemljišnih površina koje pripadaju još uvijek živućim bivšim vlasnicima ili njihovim nasljednicima (dakako u skladu s novim već spomenutim Zakonom). To je, kako je već rečeno, jedan od vidova osnivanja novih poljoprivrednih obiteljskih gospodarstava.

Nadalje, time se otvara i mogućnost otkupa, zakupa, darovanja braniteljima, seoskom stanovništvu ili poduzećima od posebne državne skrbi, naglaškom na demografskoj obnovi rjeđe naseljenih krajeva, kako bi se privuklo mlađe stanovništvo koje bi bilo privredno i populacijski aktivnije, naravno uz pomoć države.

Novo podignuta poljoprivredna obiteljska gospodarstva ne bi se smjela prepustiti stihiji, već bi se povoljnim kreditiranjem trebala stvoriti osnovna i obrtna sredstva (gospodarske zgrade, mehanizaciju i ostalo). U protivnom, novoosnovana gospodarstva ostala bi bez državne pomoći, ne bi se uzdizala, nego bi propadala, tj. dobro zamišljeni proces bio bi ugušen.

7. Već je rečeno da valja podržati stvaranje krupnijih poljoprivrednih obiteljskih gospodarstava prilagođenih našim uvjetima, a to je za ratarsko gospodarstvo (pšenica, kukuruz, šećerna repa itd.) više od 50 ha, za intenzivno povrtno i ljekovito bilje 10-15 ha, te da je osnovno da gospodarstvo mora uzdržavati obitelj, odnosno zaposliti sve njezine članove i na taj način unosno poslovati.

U tom cilju valja predložiti i iznaći mogućnosti za kredite s dugim rokom otplate uz povoljne kamate, da bi se na taj način gospodarstvo stalno povećavalo, kako u površinama, tako i novoj mehanizaciji tj. posebnim linijama (za šećernu repu, silažu, sijenažu, uređaj za mužnju i slično).

8. Pred povratkom smo naših prognanika u plodnu Baranju, dio Slavonije i Srijema, te je krajnje vrijeme za osnivanje "Vladinog ureda za naseljavanje i obiteljska gospodarstva" sa sjedištem u Osijeku, prvenstveno za područja koja se još uvijek nalaze pod privremenom okupacijom. Ovaj bi Ured preuzeo brigu o planskom osnivanju poljoprivrednog obiteljskog gospodarstva, kao što su:

- a) obiteljska gospodarstva na temelju Zakona o "Darovnicama";
- b) obiteljska gospodarstva, sadašnja koja se obnavljaju i povećavaju;
- c) obiteljska gospodarstva povratnika protjeranih u razdoblju komunističke vladavine i Nijemaca protjeranih 1945. godine.

Osim toga taj bi Ured provodio Zakon, kako ga je Sabor zamislio i spriječio nepravilnosti koje su moguće u praksi.

9. Poljoprivredno savjetodavna služba Ministarstva poljoprivrede zajedno s ostalim znanstvenim i stručnim službama morale bi odigrati ključnu ulogu u dijelu obnove hrvatskog sela, bilo putem obrazovanja (večernje škole, tečajevi, izložbe, sajmovi itd.), ali sa naglaskom da je jednom godišnje tj. nakon 31. prosinca sastavi proizvodna bilanca i završni financijski obračun i obavi stručna analiza biljne i stočarske proizvodnje, te se ukaže na nedostatke i propuste tj. neuspjehe u proizvodnji.

Na temelju te analize može se izraditi novi plan sjetve s dotjeranom i ispravljenom agrotehnikom i primjenom najnovijih domaćih i svjetskih dostignuća u agraru.

Sadašnju Savjetodavnu službu kadrovski popuniti i kadrovski ojačati za sve vrste usluga i pomoć pružati na samom gospodarstvu, a ne stvarati administrativne urede. U stvari, zamišljeno je stvaranje "konzultativnih centara" u nešto slično "Extension service", glavnim stručnim osloncem farmerske proizvodnje u naprednim zemljama.

10. U postojeće poljoprivredno školstvo vratiti "opći smjer", a specijalizaciju usmjeriti na poslijediplomske studije ili specijalne seminare.

ZAKONODAVNA I PRAVNA PITANJA

Svjesni smo naših velikih ograničenja u agraru, a to je između ostalog i usitnjenost naših površina s velikim, da ne kažemo bezbrojem malih parcela i nesređenom stanju u katastru i gruntovnici. Smatramo da je zadnji trenutak da se stanje počinje mijenjati i predlažemo:

1. Donijeti novi suvremeni Zakon o nasljeđivanju u poljoprivrednim obiteljskim gospodarstvima (tlo i zgrade), prema uzoru na Zapadnu Europu gdje je zabranjeno cijepanje posjeda među nasljednike tj. djecu, te bi na taj način prekinuli daljnje usitnjavanje posjeda.

2. Istim Zakonom omogućiti ubuduće da poljoprivredna obiteljska gospodarstva nasljeđuju i vode samo oni članovi domaćinstva koji su završili odgovarajuću poljoprivrednu školu, kako je to ozakonjeno u naprednom svijetu.

3. Da se na trošak državnog proračuna uredi zemljišne knjige (u katastru i gruntovnici) jer bez toga nema mogućnosti kreditiranja obiteljskog gospodarstva, naime u nesređenoj dokumentaciji Banka nema mogućnosti da se uknjiži na imovinu.

4. Suvremenije regulirati plodouživanje tj. da taj rok ne bude kraći od 15 godina, kako bi plodouživatelj mogao imati sigurnost radi ulaganja u objekte. Osim toga valja urediti da kod produženja plodouživanja dotadašnji plodouživatelj ima prednost prem novim kandidatima.

GOSPODARSTVENO-ORGANIZACIJSKI PRIJEDLOZI

1. Premda postoji osnovna rajonizacija poljoprivredno proizvodnog prostora u Hrvatskoj, smatramo da je potrebno njezino daljnje razgrađivanje u smislu prioriteta vrsta i grana proizvodnje s detaljnom strukturom, na temelju čega bi se zasnivala agrarna politika cijele države (diferenciranje mjera) jer dosadašnji pokušaji nisu dovoljno jaki i poticajni.

Predlažemo da se izrade izraženiji prioriteti za ratarsku i stočarsku proizvodnju, voćarsko-vinogradarsku, povrtlarsku s ljekovitim i aromatskim biljem, i to sve na dugogodišnjoj osnovi, jer svaštarska proizvodnja ne vodi niti kvaliteti, niti unosnosti, a ni tržišnosti poljoprivrednih proizvoda. To vrijedi naročito sada kada se govori i o zdravoj hrani, gdje imamo izvjesne prednosti, pošto nam tla i vode nisu zagađeni u tolikoj mjeri kao u razvijenim zemljama.

Podsjetili bi ovom prilikom na poznatu krilaticu o "zeleno-plavoj magistrali" iz koje treba izvući što više komparativnih prednosti.

Na temelju precizne mikrorajonizacije naš bi prostor (Slavonija, Baranja i dio Srijema) dobio dugoročnu i jasnu orijentaciju, na kojoj se mogu graditi dugoročna investiranja u agrar. Naime, bez bogate Slavonije, Baranje i Srijema nema ni bogate Hrvatske.

2. Predlažemo da se konačno pristupi izradi državne bilance (najnovije su spoznaje da je već pripremljena) tj. potreba za poljoprivrednim proizvodima, jer bez nje nastaje opći kaos u proizvodnji, nesigurnost, opasnost od bankrota itd. (svjedoci smo zaoravanja gotovih proizvoda: krumpira, luka, salate, kupusa itd.).

Mora se konačno znati što možemo i moramo proizvesti i to za poznatog kupca, a što ne možemo potrebno je uvesti.

Da bi se spomenuta bilanca mogla pravilno i na vrijeme izraditi sa svim mogućim vrstama roba po poljoprivrednim središtima, potrebno je da Ravnateljstvo državnih robnih zaliha (za poljoprivredno-prehrambene proizvode) bude u nadležnosti Ministarstva poljoprivrede (prema najnovijim informacijama ima pomaka u tom smislu).

3. Bez sigurnog plasmana gotovih poljoprivrednih proizvoda nema uspješnog gospodarara (farmera), stoga predlažemo:

- a) na vrijeme donositi mjere agrarne politike (cijene, carina, prelevmani itd.);
- b) odrediti paritete između osnovnih vrsta proizvoda;
- c) definirati vrijeme i način plaćanja;
- d) jasno odrediti organizatore proizvodnih ciklusa, koji će na širem planu koordinirati ne samo proizvodnju, već i plasman roba.

U tom cilju predlažemo:

1. Podržavamo osnivanje Veletržnice i Agroburze u Osijeku, jer će to biti snažan poticaj u agraru.

2. Što prije riješiti organizacijsku formu opskrbe repromaterijalom i plasman roba, kako je to prije na našem području radila "Agroslavonija" iz Osijeka, kojoj to treba ponovno omogućiti da bi mogla dobiti povoljne kredite od banaka, a koji bi bili namjenski za poljoprivredu, uz povoljne kamate i dugi rok vraćanja. Na taj bi način uspješno pomagala odvijanju poljoprivredne proizvodnje i plasirala višak poljoprivrednih proizvoda s ovog područja.

"Agroslavonija" bi putem svojih zastupstava i drugih stručnih službi uspješno prenosila najsuvremenije tehnologije iz poljoprivrede s naprednog i razvijenog Zapada na naša područja i tako izravno doprinijela bržem i uspješnijem razvoju agrara kod nas.

3. Posebnu pažnju posvetiti poljoprivrednom zadrugarstvu, naime poljoprivredne zadruge su u prošlosti odigrale veliku, stručnu i organizatorsku ulogu u direktnoj proizvodnji, te pozitivnu ulogu u prosvjećivanju sela, da bi dolaskom komunizma bile zloupotrijebljene protiv istog sela i seljaka.

Odlukom istih vlasti 1960-tih godina u Slavoniji, Baranji i dijelu Srijema cca 10.000 ha zadružne zemlje predano je kombinatima (iako su tu zemlju zadruge kupile od seljaka), tako da su "Belje" i drugi kombinati dobili tada već donekle grupirane komade tj. table. Ipak su neke zadruge uspjele oduprijeti sili i zadržati svoju zemlju (PZ Lovas, PZ Stari Jankovci, PZ Negoslavci i "Agrokomerc" Ilok). Tijekom sljedećih godina zadruge su ponovno kupovale zemlju od seljaka, tj. staračkih domaćinstava, tako da su do 1990. godine opet posjedovale cca 10 000 ha.

Nameće se stoga, urgentan zahtjev oživljavanja stare uloge zadrugarstva. U današnjim bi uvjetima poljoprivredne zadruge morale biti nosioci proizvodnje kao i organizatori otkupa tržišnih viškova.

Znači:

a) Zadruge bi sa svojom krupnom mehanizacijom i linijama za specijalne proizvodnje (krumpir, šećerna repa, silažni kukuruz, sijeno, sijenažu itd.) morale pomagati obiteljskom gospodarstvu.

b) Zadruge bi ugovarale poljoprivredne proizvode (u ratarstvu, stočarstvu, voćarstvu, povrtlarstvu itd.) za poznatog kupca.

c) Zadruge bi morale sa svojim agronomima pomagati Savjetodavnoj službi u dnevnim kontaktima s obiteljskim gospodarstvima.

d) Zadruge mogu izvanredno dobro pomagati u osnivanju interesnih asocijacija (npr. konjogojske udruge, govedarske, svinjogojske, peradarske, voćarske, vinogradarske itd.).

e) One bi morale osnovati svoje "Zadružne štedionice" sa štedno-kreditnim odjelima, odnosno financijsko poslovanje seljaka obavljalo bi se preko tih štedionica, te sve u vezi budućeg poreza na dodanu vrijednost.

4. Sve gore spomenute organizacije morale bi u suradnji sa Savjetodavnom službom voditi računa o načinu pružanja stručnih usluga. Dakako, uz ostale postojeće institucije: fakultete, škole, poljoprivredne stanice, službe primjene ili promidžbe pojedinih industrija (INA Petrokemija - Kutina, Pliva - Zagreb, Herbos - Sisak, Podravka - Koprivnica, Agrokor Zagreb itd.) sve u svrhu profitabilnog poslovanja obiteljskog gospodarstva.

Slavonija, Baranja i dio Srijema zaslužili su nakon ratnih razaranja, pljačkanja i protjerivanja domaćeg stanovništva da se osmisli kako i na koji način ta područja oživjeti i vratiti im važnost koju su imali u pretkomunističko doba.

LITERATURA

Martinović B. (1991): Prijedlog o povratku zemlje bivšim vlasnicima i o korištenju vraćene zemlje na području Slavonije i Baranje. Rukopis dostavljen dipl. ing. Ivanu Tarnaju ministru poljoprivrede i šumarstva.

Martinović B. (1993): Nova viđenja o kretanju agrara u Slavoniji i Baranji. Rukopis dostavljen Saborskom odboru za poljodjelstvo, selo i seljaštvo, koje ga je prihvatilo i uputilo Vladi Republike Hrvatske.

Martinčić, J., S. Mađar (1994): Prilog poznavanju nekih izvorišta za unapređenje poljodjelstva Slavonije i Baranje, Anali Zavoda za znanstveni rad HAZU Osijek 10, 73-95.

Martinčić, J., I. Đurkić (1994): Mogućnosti proizvodnje sjemena u Republici Hrvatskoj za potrebe izvoza, HAZU - Znanstveni skup "Poljoprivreda i proizvodnja hrane u novom europskom okruženju", Zagreb 85-90.

- Martinović B., A. Krpeljević (1995):** Osnivanje Vladinog ureda za naseljavanje za područje Slavonije, Baranje i dijela Srijema sa sjedištem u Osijeku. Rukopis dostavljen Saborskom odboru za poljodjelstvo, selo i seljaštvo, koje ga je prihvatilo i dostavilo Vladi Republike Hrvatske.
- Martinović, B., A. Krpeljević, J. Martinčić (ožujak 1996):** Obiteljsko gospodarstvo, obnova i preporod hrvatskog sela.
- Martinović B., A. Krpeljević i J. Martinčić (kolovoz 1996):** Osnivanje Vladinog ureda za naseljavanje i obiteljsko gospodarstvo za Slavoniju, Baranju i dio Srijema.
- Mataga Ž. (1991):** Poljoprivredno zadrugarstvo Hrvatske (1860-1990) Zadružni savez Hrvatske - Centar za informiranje u poljoprivredi Hrvatske, Zagreb.
- Mataga Ž. (1995):** Seljak: Zadruga.

Adresa autora - Author's address:

Primljeno: 1.03.1997.

Dipl. ing. agr. Branko Martinović
Prof. dr. sc. Julijo Martinčić
Dipl. ing. agr. Alojzije Krpeljević
Prof. dr. sc. Ivan Žugec
Sveučilište "Josip Juraj Strossmayer" u Osijeku
Poljoprivredni fakultet u Osijeku
Zavod za znanstveni rad Osijek
Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti